

Hogyan mondjuk el a Miatyánkot?

Ökrös Sándorné Oravec Benke Jullanna (Mozsor, 1927)

A visszaemlékezés alapjául szolgáló interjú 2012. április 25-én készült Faddon

Édesapám 1905. szeptember 27-én született. 1944 novemberében vagy decemberében egy reggel arra ébredtem, hogy álmomban apám el-süllyedt a sárban, és a kalapja fölszállt az égbe. Nagyon sírtam, és a szomszéd nélinek elmeséltem, milyen rossz éjszakám volt. Ő azt mondta, édesapád már nem él. December 23-án kaptam az értesítést: apámat kivégezték.

Benke Istvánnak hívták; jóindulatú ember volt, a légynek se ártott. Először vasutas volt, váltókezelő. Onnan kidobták, sokáig nem volt munkája. Végül Schossberger gabona-nagyvállalkozó szárítójában dolgozott; ő nagyon fölkarolta a magyarokat, mert máshol nem kaptak munkát.

Édesapám harmincnégy éves volt, amikor 1944. október 6-án elvitték őt is. Elmondani is szörnyű, ami velük történt. Csak mert magyarok voltak. Mind szegény munkásember. Kocsis István földműves volt. Futyer Ferenc hajós, a lányával jártam iskolába. Romoda János kisbíró volt a község házában a magyarok ideje alatt. Varga János... Ser József, Ser Jakab testvérek, ők is Schossbergernél dolgoztak. Bicskei István a vasútnál. Gyenes József... a lányát ismertem. Lehőczék... Kordé József rendőr. Neki szegénynek magyar volt az édesanyja, csak az édesapja volt szerb. Védte a magyarokat. Őt is kivégezték. Rózsa Sándor... Titelen azt tartják, hogy a híres betyár leszármazottja. A többieket nem ismertem.

Be voltak rúgva a partizánok; ütötték-verték édesapámékat. A húgom, Rozika, hármunk közül a legkisebb, mindennap meglátogatta a fogva tartása helyén. Ételt vitt neki anyámmal. Édesapámék a titeli főutcán voltak becsukva egy pincébe. Vitte neki az ennivalót; előfordult, hogy a partizán belekötött az ételbe.

Egy hét múlva édesapámnak egyetlen fogja se maradt. Mind kiverték. A többiekét is. Egyszer a húgom – mint afféle gyerek – bekukucskált a

pincébe. Édesapám ott túrta a szalmát... már odavolt egészen. Utoljára a pénzét átadta Rozikának. „Itt van, kislányom, vidd haza, apádnak nem lesz szüksége rá.” Többet nem találkoztak.

Valamikor november derekán éjjel kihurcolták őket (volt, akit élve!) a titeli dögtemetőbe. Édesanyám azt mondta, harminchat embert vittek el akkor. Amikor ezt megtudták az asszonyok, édesanyám meg Kocsis Pista bácsi felesége fogott egy-egy zsákot, és mentek, mintha répát akamának hazavinni. (Annak a tanyának a közelében, ahová kihordták a tetemeteket, volt fél hold földjük a szüleimnek, akkor éppen marharéppal.) Még nem voltak betemetve. Később öntöttek rájuk meszet. Egy ember állítólag – mert volt, akit élve dobtak bele – kimászott a gödörből. Nem tudom, ki lehetett.

Én kilencéves koromtól nevelőszülőknél laktam, a nagynénémnél. Nekik nem lett családjuk; a nevükre vettek. Vasúti restijük volt Titelen.

Nagyon szerettem volna varrónő lenni. (Nem voltam rossz tanuló, a magyar iskola meg csak négyosztályos volt. Azt mondta egyszer édesapám: „Tanulhattok, gyerekeim, mégse lesz belőletek semmi. Itt a magyaroknak nincs helyük.” Ez nagyon fájt nekem akkor. „Ha én egyszer Magyarországra kerülnék! Milyen szép lehet annak az élete, aki ott lehet magyar!”

Édes mindegy, hol vagyunk. Ha a magyar a magyart itt is bántja, akkor mit várhatunk Délvidéken?

Később elkerültem Bajsára, ott mentem férjhez, majd a férjemmel Bácskossuthfalvára költöztünk.

A férjem nem akart csendőr lenni. Hárman voltak testvérek, ő volt a legkisebb. A két idősebbnek jutott föld, a harmadik meg, ugye, legyen csendőr. Addig győzködték, míg beállt. Hat évre szól az esküje. Megfogadta: ha az letelik, abban a pilla-

natban leveti az egyenruhát. Két évig Horthy mellett szolgált Kenderesen, egy makói fiatalemberrel. (Balogh Tihamér a kormányzó szárnysegédje, az ő felesége pedig apósom édestestvére volt.)

Minden reggel így köszönt nekik a kormányzó úr: „Jó reggelt, fiaim!” Nagyon közvetlen ember volt. A férjem akart Délvidékre menni, ha már Erdélybe nem mehetett. Sajnos nem sok örömünk telt benne, hogy Délvidék visszakerült.

1944. október 8-án délután indultunk el tizenhét kocsival Bácskossuthfalváról. Előtte kihirdették: össze kell pakolni, hol kell gyülekezni. Kalocsáról motorcsónak hozott át bennünket Faddra. Tulajdonképpen mi a front elől menekültünk. A férjemnek vissza kellett menni Kalocsára, ahonnan Mohácsra vezényelték. November tizenvahányadikán onnan is menekülnünk kellett, Tabra. Ott súlyos beteg lettem. Magas lázam volt, egy hónapig fel sem tudtam kelni. Az oroszok ott értek bennünket. A férjemet is magukkal vitték: szolgálatba vették. Úgy fél évig járőrözött velük. Nemsokára azonban keresni kezdték a csendőröket. Ezért mi Balatonfonyódra mentünk, ahol a férjemnek egy csendőr kollégája lakott. Ő befogadott bennünket.

Vesztünkre visszajöttünk Faddra a holmikért. Innen vitték el a férjemet két évre. Tolnán volt az internálótábor, a régi gimnázium helyén. Itt maradtam minden nélkül; nem volt egy falat kenyérem se. A szomszédok hoztak... nagyon nehéz volt.

A Béri Balogh Ádám-kastélyban kaptunk helyet. Amikor a férjemet elvitték, nagyon hideg volt a szobánk. Megszültem Évimet, egy néni megsajnálta, és elhívott a Somosba, nála laktunk. Ajánlkoztam (szomorú dolog) a szomszédoknak mosni, vasalni... amit tudtam, elvégeztem. Egyik helyen kaptam mindennap fél liter tejet a gyerekeknek. Máshol lisztet, hagymát... semmim se volt! Gyalog jártam át Tolnára, hogy a férjemnek is vigyek enni. Mindennap sorba állították, megszármolták őket, és minden tizediket elvitték Oroszországba. Persze mindenkit jól össze is vertek.

„Nem tudom, mi lesz velem, de holnap ne gyere!” – mondta egyszer a férjem. Négy méterre állhattunk egymástól, a rendőr pedig ott járkált körülöttünk, úgy beszélgettünk. Nem tudtam elgondolni, miért ne menjek. Kérdésekre ő csak megrántotta a vállát. Másnap nem mentem.

Este viszont jött két ávos. „Hol a férje?” Nagyon megijedtem. Megmondták: megszökött a táborból. Azt akarták megtudni, mondta-e, hova megy. (Ha tudtam volna – még ha agyon is ütöttek volna –, akkor se mondtam volna meg.) „Nem tudok semmit.” Ezt válaszoltam nekik.

Másnap éjjel újra jöttek. Hajnali négyig várták, hátha megjelenik. Akkor meg azért imádkoztam, hogy nehogy jöjjön! Azután is többször megjelentek. Egyszer azzal állítottak be, hogy pakoljak össze egy napi hideg élelmet. A kocsik már ott álltak az utcán, rajtuk asszonyok. (Azokat szedték össze, akiknek elvitték a férjét.) Összecsomagoltam, a pár hónapos kicsit bepólyáztam, és a karomra vettem.

„Magának kicsi gyereke van?” – kérdezte tőlem a rendőr. „Igen.” – „Akkor magát nem viszik el, mert csak tízéves kortól szabad.”

Csak a Jóisten tudja, hova vitték őket; vittek Oroszországba is közülük. Semmit se tudok róluk. Ez negyvenöt tavaszán történt.

Sokáig a férjemről se tudtam semmit. Lakott abban az utcában, ahol én is meghúztam magam, egy gazdag család. A szülőjük ott volt Fadd határában, kis tanyával. Kint dolgoztak éppen akkor, amikor a férjem arra menekült. Gutai Jani bácsinak hívták a családfőt; földbirtokos volt az elmúlt rendszerben, ő mondta neki, ne menjen sehova, maradjon ott a tanyán. Elbújtatta. (Két évig bujkált így a férjem.) Találkozásuk után pár héttel Jani bácsi felesége, Ilon néni hozott egy köcsög tejet. (Még most is előttem van.) Volt éppen valaki nálam. Amikor kikísértem a vendéget, Ilon néni megállt a kapuban. Szeretne valamit mondani, de tegyek fogadalmat, hogy amit most hallok, nem adom tovább senkinek. Akkor már gondoltam... (Én ha azt mondom valamire – ha mindjárt meg is kell halni –, hogy nem áru-lom el, akkor az úgy van!) Legyek nyugodt, kezdte, azt nem mondja meg, hol a férjem, de tudja róla, hogy él, és el van látva. (Hálával tartozom ezeknek az embereknek, bár már meghaltak, mert ezt nem mindenki vállalta volna.)

Nemsokára találkoztunk is. Kóróval letakarva kocsin hazahozták a gazda házához. Átmentem hozzájuk, beszéltem is pár szót a férjemmel. Jani bácsi meg Ilon néni azután többször „hazacsempészték” így, hogy a gyereket is láthassa. Akkor már kétéves volt a kislányunk. Péter bácsinak kellett hívni, nehogy elmondja Évi valakinek, hogy látta az apját. Évi sokáig Péter bácsinak hívta.

Az utolsó hónapokban egy este egyedül is hazabátorkodott. Ki jelentette föl, vagy csak úgy alakult, nem tudom. Nagyon magas kerítése volt annak a háznak, ahol laktunk. Egyszer meghal-lottam, hogy beugrott valaki. Mindjárt szoltam a férjemnek: „Biztos az ávosok... menekülj!” Mi a hátsó szobában laktunk, elől a háziak, köztünk volt a konyha. Isteni szerencsére otthon volt a házigazda, Fehér bácsi meg a felesége. Amíg azok zörögtek nekem, a gyerek elkezdett sikoltozni. Fölkaptam. „Várjanak! – szoltam ki. – Nem találok a gyufát.” Lámpát akartam gyújtani. Fehér néni ezalatt bejött. „Sanyi, jöjjön hamar – sutogta – mert elviszik!” „Nem megyek, agyonütöm őket!” Fehér néni kinyitotta az ablakot, a férjem mégis kiugrott, és az utcán keresztül elment. Az ávosok reggelig ott ültek, várták, hátha visszajön.

Az amnesztia után került haza, de munkát nem kapott. Tíz évig jelentkeznie kellett. Másik lányom, Magdolna két-három éves volt már, de a férjemet még akkor is behívták a rendőrségre. Először minden héten, utána havonta, aztán félévente, később pedig, ha úgy tetszett nekik. De akkor már legalább nem bántották. Én tovább jártam mosni, vasalni. Domboriban akkor építettek a gátat. Oda ment kubikolni. Amikor megtudták, hogy csendőr volt, azonnal elküldték. Késébeesve jött haza: „Nem érdemes így élni...” Miből tartson el így bennünket? „Ne szomorkodj – vigasztaltam –, amíg én keresek, megélünk.” Hosszú idő után tudott elhelyezkedni segédgátőrnek Domboriban. Egyszer aztán szélütés érte. Megbénult a jobb fele. Akkor leszázalékolták.

Először tizennégy évre rá mentem haza, az akkori Jugoszláviába. A kisebbik lányomat vittem magammal. Titelen, a nagyállomáson szálltunk le. Amikor mentünk a hosszú utcán, megkérdeztem egy szerb asszonytól, Horváth József hol lakik. (Tudtam, hogy édesanyám újra férjhez ment egy magyar emberhez, akinek meghalt a felesége.) „Gyere csak velem, a kerten keresztül megyünk” – mondta. Ahogy lépkedtünk lefelé a hegyoldalon – az hegyes vidék –, a néni szerbül kiáltott édesanyámnak: „Razika! Razika! Jön a lányod!”

(A Vinogradska – magyarul Szőlőskert – utcában laktunk, nagyon szép helyen. Az utcában három német és két magyar család élt. Összetartottunk. A mi udvarunkban vagy a lakásunkban szerb sohasem járt. A németek aztán kimenekültek, hála a Jóistennek. Így megmenekültek.)

Édesanyám meg a tata úgy kerültek össze, hogy tatának meghalt a felesége, aki édesanyámmal együtt nevelkedett Mozsoron; barát-nők voltak. Édesanyám se kapott sokáig munkát. Az új tatának öt gyereke volt, és lett édesanyámmal egy közös. Velük együtt kilencen voltunk testvérek. Amíg a szülők éltek, minden évben nagy szeretetben találkoztunk. A két húgom nehezen nyugodott bele, hogy apánkat kivégezték, és anyánk nem maradt velük. Ők ott maradtak Titelen, később kimentek Németországba. A másik húgom jobban megszenvedett. Magyar rendőrhöz ment férjhez, akit szintén nagyon megkínnoztak. Végül ők is Németországba menekültek. Tíz évig éltek ott, aztán visszatértek Titelre. A szülőföld utáni vágy hozta vissza Rozikát, Annuska ma is Németországban él.

Egyszer, már nem tudom megmondani, hányban, a sógorommal és a húgommal Újvidéken jártunk. Elmentünk Titel felé. Amikor odaértünk ahhoz az úthoz, amelyik bevisz Mozsorra, ahol születtem, megkérdezte a sógorom: „Nem vagy kíváncsi?” „Hogyne lennék!” – mondtam azonnal. „Menjünk bel!” Az utcán – sose felejttem el – mindenki megfordult a német rendszámú autó után. Azt mondja erre Francisunk, a mostohahúgom: „Te, Hans! Fordulj meg, mert ezek nagyon gyanúsán néznek!” Nem mertünk elmenni oda, ahol a rokonaink laknak. Megfordultunk, és eljöttünk. Ez már nagyon régen volt.

A másik édes húgommal, Rozikával – az se most volt – mégis elmentünk. Kint álltunk az utcán. Jött Ser Annus néni, átköszöntünk neki, persze magyarul. Erre ránk szolt egy szerb asszony: „Miért magyarul köszönnek?! Nem Magyarországon vannak!”

Máskor vásároltunk. Abban a boltban, ahol a malom van a túloldalon. Rozikát magyarul kérdezgettem, ha meg akartam venni valamit. Ő is magyarul válaszolt. A szerb pénztárosnő megjegyezte: „Nem tudnak maguk szerbül?”

Rozit se kellett féltetni! (Eléggé szabad szá-jú, nem olyan, mint én.) Szerbül jól leteremtette: „Nem az a maga érdeke, hogy mit ad el, hanem az érdekli, ki milyen nyelven beszél? Vegye tudomásul: én az anyanyelvemen beszélek!”

Egy másik alkalommal ruhásboltban vásároltunk; magyar fiatalember volt a vezetője. Mi magyarul köszöntünk, amikor beléptünk, ő meg szer-

bül fogadta. A húgom megfordult: „Neked nem magyar anyád volt? Nem tudsz magyarul köszönni?” Amikor jöttünk kifelé, odalépett hozzánk, és elnézést kért; hogy ő ezt már megszokta. „Próbálj erről leszokni!” – mondta neki a húgom.

Évről évre kevesebben beszélnek magyarul. Elszerbesednek. Ha ott vagyok, és végigmegyek a három kilométeres főutcán, nem hallok magyar szót. A lányaim még tudnak magyarul beszélgetni a testvérem gyerekeivel, de azoknak a gyerekeivel már nem. Angolul neteznek egymással. Ha összejövünk, vagyunk úgy húszan, legalább négy nyelvet kell használnunk ahhoz, hogy megértsük egymást. Korábban voltunk harminchatan, máskor harmincan, szegény tata az udvaron sátrat állított; ott mindnyájan magyarul beszélünk.

A katolikus pap horvát; a fele misét horvátul, a másik felét magyarul tartja. Ő eljár a magyarok ünnepeire, a pravoszláv pap nem. Karácsonykor végre megjelent. A horvát pap igazi társasági ember; szentmise után mindenkit meghív kávéra. Kinyitották a katolikus kört is. Több fiatal jár abba a kis templomba, mint itt nálunk, ebbe a nagyba. Amikor idekerültem, a templom mindig tele volt. Most itt ott ülnek. A papokról jut eszembe: a bajsai papot a szerbek megmentették. A katonák megásatták vele a saját sírját, de a faluból odaérkező szerbek nem engedték kivégezni. Olyan is volt.

Anna húgom fia, Pisti – mert ő még érzékeny arra, mi történt az ősökkel – Titelen él, egyszer

kivitt bennünket oda. A vasútállomástól, ahol a nagyszüleimmel éltem, dűlőút vezetett ki egy tanyahoz. Oda jártam tejért. (A tanya azóta eltűnt a föld színéről.)

Óriási gázos terület az. Tele siklóval meg gyíkkal. Ki is van írva, hogy azt a részt nem lehet művelni. Biztos, hogy ott vannak mind a magyarok.

Mesélik, hogy esténként gyertyalángokat lehet ott látni. Még most is úgy lopódnak oda a hozzátartozók. Mi is vittünk koszorút, és gyújtottunk gyertyát. Filmre kellett volna venni, ahogy ott mentünk. Pisti egy bottal ütögette a gázt, és azt mondta: „Az égiek mindent látnak, és elrendeznek!” Visszanéztem. Láttam az állomást, én ott jártam, apám pedig itt van a gödörben! Borzalmas érzés volt, többet nem megyek oda!

Azzal az emberrel, aki édesapánkat bántotta, verte, halála előtt találkoztam Titelen. Rozi húgom – aki egy városban élt vele évtizedekig – mutatta: ő az. Mind a ketten odaléptünk hozzá. Ellőtte Rozi megkérdezte tőlem: „Hogyan mondjuk el a Miatyánkot, ha...?” Kezet fogtunk vele. A férfi remegett, nem tudott megszólalni. Megkérdeztem tőle, hogy van. Nem tudott válaszolni, csak ült a padon, látszott rajta, nem mindegy neki se.

Sokat imádkozom a szabad ég alatt; mindig az ad erőt. A családért, a gyerekekért, a férjemért, de a bűnösökért is és minden emberért. Lehet-e másként túlélni ezt? Mikor lesz vége a háborúnak?

A szabadkai egykori téglagyár agyaggödrében a domborulatokra helyezett virágok jelzik, hogy oda hantolták el az ártatlan áldozatokat (2014)